

FITZ JENŐ
SÉTA
A RÉGI SZÉKESFEHÉRVÁRT

Az István király Múzeum Közleményei
Bulletin du Musée Roi Saint Etienne
B. sorozat 4. szám – Série B. No. 4.
HU ISSN 0491 9629
HU ISBN 963 7131 47 7

Szerkeszti – Rédacteur
Fitz Jenő

Segédszerkesztő – Rédacteur adjointe
G. Lakat Erika

Fotók – Photographies
Gelencsér Ferenc

Első kiadás 1956
Második kiadás 1966
Harmadik kiadás 1984

A borítón: „STVLWEISSENBVRG”
Szedár pasa serege 1602-ben elfoglalja Székesfehérvárt

Zalai Nyomda Zalaegerszeg 84 2558 o

ELŐSZÓ A HARMADIK KIADÁSHOZ

Az első kiadás óta csaknem három évtized telt el, a második kiadást is 18 év követte. Aki hozzájut a két korábbi változathoz, számos változást követhet nyomon, jót is, rosszat is. A város történeti és műemléki kutatásainak számos nagy eredménye fűződik az elmúlt időszakhoz: Géza fedelem temetőkápolnájának felfedezése, a királyi bazilika új ásatásai a kriptát, a trónus helyét és Nagy Lajos sírkápolnáját hozták felszínre, feltárásra került (restaurálása még várat magára) az István király-kori Szent Kereszt-templom, a várfal újabb szakaszai váltak láthatóvá. A helyreállított középkori lakóház a Zalka Máté utcában Székesfehérvárt kiemelkedő műemlékkel gazdagította, hasonló reményekkel nézünk a Csók István utca 17. számú ház megújulása elé. Régi freskók bontakoztak ki a volt jezsuita rendházban, a Megyei Levéltár mai épületében, a Zalka Máté utcában. Visszanyerte eredeti szépségét a Fekete Sas Patika stb. A gazdagodást azonban szegényedés is kísérte. Megőrzésre érdemes épületek tűntek el az Ady Endre utcában, a Piac téren. A Vörösmarty tér elvesztette régi varázsát. A történeti várost vele nem egyenrangú lakótelepek fogták körül, amelyek mindörökre tönkretették a tájból kiemelkedő szép sziluettet. 1956 óta a város többszörösére duzzadt. A sietős növekedésnek, a forgalomnak nemcsak szép fasorok, hangulatos tér, történeti hagyomány esett áldozatul, a megnövekedett igényeknek engedve a műemléki lakóházak egész sora a felújítás után már csak külső díszletté vált.

A 28 év mérlege kiegyenlíti a nyereséget és a veszteséget. Szerencsére oly gazdag a múlt – amelyet az elődök tettek tönkre –, hogy a jövőre nézve sem kell reményünket veszítenünk.

Az átutazót a szokásos vidéki magyar városképben talán csak a középkori bazilika hatalmas, lehangoló romjai és a barokk hangulatú kanyargó utcák ragadják meg Székesfehérvárt. Pedig ez a város sokkal többet rejt magában. Története ezer év. Géza fejedelemmel kezdődik, évszázadokon át a királyok családi fészke, a trón, a korona, a hatalom székhelye és szimbóluma, ahol Szapolyai Jánosig valamennyi királyunkat koronázták, ahol az országalapító István király hamvai nyugodtak, és ahol később is legnagyobbak temetkeztek. A török időkben nagyfontosságú vár, amelynek birtokáért újra meg újra összecsapott a török és a császári hatalom. A végső felszabadulás után az egyházi színezetű újjáépítés egyik gyűjtőpontja, a XIX. század elején az új magyar színészet otthona. A magyar drámaírást és Vörösmarty adta a magára találó nemzetnek.

A középkori város alakját, kiterjedését a mai belváros változtatás nélkül megőrizte. Északon a Gagarin tér és az Ady Endre utca, nyugaton a Piac tér, keleten a Népköztársaság út, délen a Vörösmarty tér határolta: minden oldalon széles csatornával, mocsárral. A mai belvárost körülvevő területek közül a Felsőváros déli fele (*Budai külváros*), a Palota- és Rácváros (*Sziget*), valamint az Alsóváros az Aszalvölgyi csatornáig (*Újfalu*) a várat körülvevő, fallal és vizesárokkaal megerősített külvárosok voltak a XVIII. század derekáig. A mai Víziváros területét a mocsarak lecsapolásáig nagy részben víz fedte.

A hajdani királyi főváros gazdagságából a török kori harcok és még inkább a XVIII. századi lázas építkezések alig hagytak meg valamit. A régi utcák és kis terek azonban szinte változatlanul fennmaradtak ezer esztendő óta. A körteformájú belvárost észak–déli irányban 4–4 keskeny, kanyargó középkori utca osztja fel, amelyek a közepén nagy, kelet–nyugati irányú térbe futnak össze. Az utcákat egymással szűk sikátorok kötik össze. A fallal, bástyákkal és tornyokkal körülvett városba a XVIII. század második feléig csak két kapun át lehetett bejutni: északon a *Budai kapu* eredetileg a mai Múzeum helyén állott – 1602-ben a vár modernizálása alkalmával átépítették a Várkapu utca és a Március 15-e utca kereszteződésébe –, míg a *Palotai kapu* a Liszt Ferenc utcát zárta le a Piac tér felé.

A Szabadság tér a város egész története folyamán annak főtere, középpontja volt. Ellenőrizhetetlen, de ma még meg nem cáfolható hagyomány szerint itt emelkedett hajdan a királyi palota is, amelyet István király kezdett építeni és amelynek falai között született – a XVIII. században talált és azóta elvesztett emléktábla szerint – Imre herceg. Magas tornya korábbi vélekedések szerint ugyanott emelkedett, ahol most a ferencesek templomáé. A palota az 1601. évi ostromnak esett áldozatul. Ugyancsak a térre nézett a hatalmas királyi bazilika is, dúsan faragott, apostolalakokkal díszített főbejáratával. Délnyugati tornya ma a szökőkút alatt rejlik a földben. A középkori épületek a város viharos története folyamán megsemmisültek, vagy felismerhetetlenül átalakultak, a tér azonban ma is a legszebb magyar terek egyike. Az L-alakú tér hosszabb szárának déli oldalát a **Városi Tanács** épülettömbje foglalja el. Az egyemeletes rész a régibb, már az 1690-es években állott. Különlegesen szép főbejárata, *Justitia* (Igazságosság) és *Prudentia* (Okosság) allegorikus szobraival; készítette 1717/18-ban Thomas Walch kismartoni kőfaragómester. (A két szobor közül ma már csak Prudentia eredeti.) A tanácsház kétemeletes részének keleti fele az egykori Zichy-palota, amely 1781-ben, copf stílusban készült. 1936/37-ben a városház bővítésére a régi városház és a Zichy-palota között emelkedő egyemeletes Bierbauer-házat lebontották, és a Zichy-palotát az eredetivel azonos formában kiegészítették. A Bierbauer-ház szép sarokerkélyét az új épületszárny déli sarkán helyezték el. A volt Zichy-palota Kossuth utcai díszes kapuja külön figyelemre méltó, fölötté emberfejekkel díszített, kovácsoltvas erkélyrács. Az 1936/37. évi átalakítások során kiszabadították a régi épület udvari homlokzatán a befalazott emeleti árkádokat, amelyeknek íveit oszlopok tartják. Az épület belső díszítése ugyancsak a harmincas években kapta marandó értékeit. A tanácsterem falfestményét – II. Endre kiadja az aranybullát az 1222. évi székesfehérvári országgyűlésen – Kontuly Béla festette, ugyanitt Árpád és István király szobrait Ohmann Béla készítette. Aba Novák Vilmos freskóját, amely a folyosó kiszögellését díszítette, a második világháború után lefestették. Pekáry meseszerű gobelinje viszont visszakerült az elnöki tanácsterembe.

A városi tanácsház egyemeletes épületének jobb sarka előtt áll a **10-es huszárok emlékműve**: magas kő talapzaton, kardot tartó, mezítelen, lovas alak, Pátzay Pál kiváló alkotása.

A városi tanácsház épülettömbjéhez méltó módon csatlakozik a **Bezerédy-ház** (Szabadság tér 7.) kétemeletes, finom copf stílusú épülete (ma ugyancsak a városi tanács hivatalait foglalja magába), a tér északi ol-

A Városi Tanács épületének kapuja ►

Hiemer-ház

dalán a Jókai és a Zalka Máté utcák között a **Hiemer-ház** (Jókai u. 1.) és a **Font-ház** (Zalka Máté u. 2.). Az előbbi már a XVIII. század elején fennállt, mai formájában a XVIII. század második felének barokk-rokoko stílusát lehel. Ablakpárkányát és sarokerkélyét gazdag és változatosan finom rokoko stukkódíszítés borítja. A barokkos szoborfülkében Szent Sebestyén szobra. A Font-ház szintén a város legrégebb épületeinek egyike, mai formájában XVIII. századi rokoko átalakítását őrzi. A XVIII. század vége óta a város tulajdona, ezt a sarkon elhelyezett városi címer is kifejezésre juttatja.

A volt **Ferences-templom** provinciális barokk épülete 1720–1742 között épült. Belső díszítéséből az 1745-ben elkészült, gazdagon kiképzett főoltáron kívül már semmi sem eredeti. A templomhoz csatlakozó **Ferences rendház** ugyanazt az egyszerű, vidékies barokk stílust képviseli, mint maga a templom. Kőkeretes kapuja zárókövében az 1736-os év-

Püspöki palota

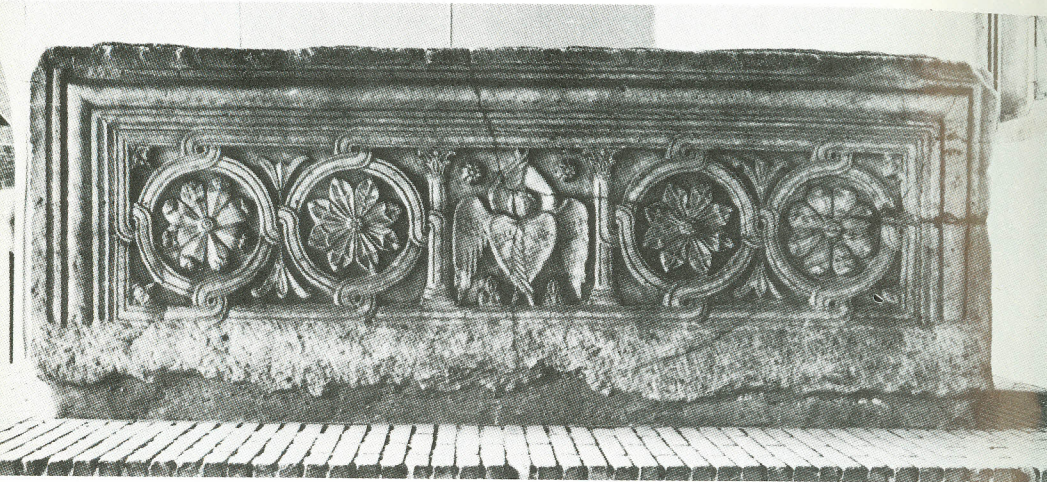
szám építésének idejére utal. A kapu fölött kialakított fülkében Szent Ferenc szobra. Az épület felhasználását mindeddig nem sikerült megnyugtató módon megoldani.

A ferences rendház oldalában **domborműves falikút**. A török motívumokkal kialakított kút és fölötte a magyar–török harcokat megjelenítő dombormű, a város felszabadulásának 250. éves évfordulójára készült, 1938-ban; Medgyessy Ferenc alkotása.

A Szabadság tér rövidebb szárának keleti oldalát a **Püspöki palota** zárja le. Épült 1800–1801. években a középkori bazilika romjainak és még álló falainak felhasználásával, részben annak homlokzati része és északnyugati tornya fölött. Talán Rieder Jakab tervezte. Kitűnő arányai, finom részleteivel egyike az ország legjelentékenyebb **copf** stílusú alkotásainak. Belső berendezésében az empire és biedermeier stílus érvényesül. Különös értékei szép zöld barokk és fehérmázás **copf-empire** kályhái.

A püspöki palota mögött terül el az István király Múzeum **Középkori Romkertje**, amely a magyar középkor legjelentősebb épületének, a királyi bazilikának maradványait őrzi. A Romkertnek mintegy a közepén látjuk azt a hatalmas, félköríves lezáródást, apszist, amely a háromhajós templom középső hajóját a keleti oldalon, a szentélynél lezárta. A két mellékhajó közül csak az északi (a püspöki kert felé eső) négyszögű záródása és külső falának maradványa látható. A déli hajó teljes egészében az úttest alatt rejlik. A főhajót a mellékhajóktól 8 hatalmas pillérpár választotta el, ezek közül ma már csak a déli pillérsor 1–3 és 7. tagja maradt meg, az északi pillérsort kiegészítés jelzi. A középpontban kialakított kriptá István király földi maradványait fogadta magába. Előtte, kis emelvényen, a trónus, a királyi szék állott. A templom nyugati oldala, ahol két hatalmas tornya emelkedett és díszes kapuja, ma részben a püspöki palota, részben a Szabadság tér alatt várja feltárását. A bazilikához kelet felől ma már át nem tekinthető falak csatlakoznak. Ezek közül a legkeletibb hatalmas félkörű falmaradvány Mátyás király sírkápolnijához tartozott. A bazilika alapfalait részben eltakaró úttest másik oldalán két kis kápolna félköríves maradványa látható: a XII. és a XIII. században temetkeztek ide, az első nagy király közelébe, késői utódai. A romkertet három oldalról kőtár veszi körül, amely a bazilika faragott köveit gyűjti egybe. A mauzóleumban lépcsős talapzaton velencei-bizánci stílusú, gazdagon faragott szarkofág látható: István király számára készült. A kőtár időrendi sorrendben sorakoztatja a bazilika díszítéseit és vörösmárvány sírköveit.

István király-szarkofág

A szép, román stílusú épület Lux Géza munkája. Tőle való a mauzóleumot díszítő kovácsoltvas ablak is, míg a kőtár falába illesztett domborművek Madarassy Walter művei. Aba Novák Vilmos hatalmas méretű freskóit, amelyek a mauzóleum falait díszítették, a háború után lefestették.

A romkert kótára és a püspöki palota kertje mögött, a Szabadság tértől a Lakatos utcáig, 106 méter hosszúságban a régi **Várfal és a Monostorbástya** maradványait látjuk. A kváderkövekkel burkolt, viszonylag alacsony fal és a ferdeszögű, úgynevezett ó-olasz rendszerű bástya 1602-ben épült, amikor az 1601-ben egy évre visszafoglalt várat korszerű erődítésekkel látták el. A várfal előtt helyezkedik el a kő talapzaton **Wathay Ferenc ülő bronzszobra**, Lux Elek alkotása. Wathay Székesfehérvár vicekapitánya volt 1602-ben, amikor a török ostrom alá vette a várat, és annak eleste után éveken át raboskodott a konstantinápolyi Jedikulában. Itt írta saját rajzaival díszített verseskönyvét, amelynek egyik éneke Székesfehérvár veszéséről regélt.

A Népköztársaság út helyén néhány évtizeddel ezelőtt még szabadon folyt a várakó vize. A Lakatos utcából – emelkedője a vár és a váron kívüli terület szintkülönbségét ma is híven érzékelteti – a Bástya utcába jutunk. Ez a szűk, újra és újra megtörő utcácska a várfal törésvonalait követi. Eredetileg csak az utca baloldalán emelkedtek házak, jobboldala maga a várfal volt. Meggyőzően mutatná ezt a klasszicista stílusban épült

Mészöly-ház (Bástya u. 3.) kertfalában megmaradt várfal-részlet – a csaknem teljes szélességében megmaradt fal kváderkövei közvetlenül az utca szélén húzódnak –, ha egy újabban épült ház ormótlan homlokzata el nem takarná. A Bástya utca régi házai közül megtekintésre méltó a **Lukáts-ház** (Bástya u. 4.) klasszicista homlokzatával. A Bástya utca 9. számú, igénytelen külsejű földszintes házban működött utolsó korszakában Székesfehérvár első nyomdája, a **Számmer-Nyomda**, amelyhez Vörösmarty Csongor és Tündéjének első kiadása is fűződik.

A Bástya utca végén az **István király Múzeum**hoz, illetve előbb a hozzá tartozó szoborparkhoz érünk. Itt kerültek felállításra a modern magyar szobrászművészet két kiemelkedő alakjának, Vilt Tibornak és Schaár Erzsébetnek nagyméretű alkotásai. A két művészt több úttörő jellegű kiállítás fűzte az István király Múzeumhoz. A múzeumot 1873-ban hozta létre Fejér megyének és Székesfehérvárnak a múltért lelkesedő közönsége. A Gagarin térre néző régi szárny 1929. óta ad otthont a múzeum gyűjteményeinek és kiállításainak. 1935-ben a Bástya utcai oldalon a szűk épület új szárnyal bővült. Sajnos a hatalmassá vált intézmény tovább terjeszkedését az átmenetileg parkosított szomszédos telkeken, a gazdasági feltételek 1969. óta nem teszik lehetővé. A múzeum emeletén két állandó kiállítás tekinthető meg: az 1962-ben készült régészeti kiállítás Fejér megye őskori és római kori emlékeit mutatja be. A másik Székesfehérvár ezeréves fennállásának alkalmára, 1972-ben készült. A második emeleti képtár váltakozó időszak kiállításoknak ad helyet. Igen gazdag az udvaron és az arkádok alatt felállított római kőtár is, amely Gorsium kivételével a megye ókori feliratos emlékeit, mérföldköveit, oltárait, sírköveit tárja a látogatók elé.

(A **Felsőváros** műemlékeivel a 33. oldalon foglalkozunk.)

Ha a Gagarin téren végighaladva befordulunk a Március 15-e utcába, jobbkéz felől kis tér nyílik. Ennek sarkán (Várkapu u. 2.) állott a **Budai kapu** nyolcszögű, zömök tornya, amelyet 1872-ben bontottak le. Magát a szűk kaput és a hozzátartozó várfalat, amelyek a mai Március 15-e utca ünnepélyes lezárását adták, 1809-ben áldozta fel a városi magisztrátus, hogy megkönnyítse a város határában díszszemlét tartó József nádor bevonulását. Inkább tiszteletből, mint mementóként, az utcát az utcanév-változtatások nagy korszakáig Nádor utcának nevezték.

A kis tér közepén finom, hosszú vízmedence (ma zöldségeskert), mögé helyezve **Warkocs György szobra** áll, Erdey Dezső kitűnő alkotása. Warkocs Székesfehérvár várkapitánya volt 1543-ban, amikor II. Szulej-

A Budai kapu. Aujedszky Adolf olajfestménye, 1860. körül

mán szultán megostromolta és elfoglalta a várost. A polgárok árulása következtében, akik a feladott külvárosokból visszavonuló csapatok előtt bezárták a Budai kaput, annak tövében halt hősi halált.

A mai Ady Endre utcát eredetileg Sas utcának nevezték a **Fekete Sas Vendégfogadóról** (Ady Endre u. 7.). A szálloda mai, klasszicista külseje, oromzatában fekete sassal, az 1820. körüli időkből való. A szálloda azonban sokkal régiebb: 1701-ben említi az első írásos feljegyzés. Ekkor még az Oskola utcában (Zalka Máté utca) fogadta vendégeit. Az utca ma is őrzi eredeti hangulatát, egységes, szép házsoraival. Sajnos, az elmúlt évtizedek változtatásai nem voltak szerencsések. Az egykori sarokház barokk épülete helyére (Ady Endre u. 2.) a telekhatárokat is megváltoztató, semmitmondó ház került, míg a Zalka Máté utca 11. számú épület, amelynek középkori falai emelet magasságban maradtak ránk, egy lakóháznak esett áldozatul. Ezeknél a veszteségeknél súlyosabb az Ady Endre utca páratlan oldalán, a házak mögött előkerült városfal sorsa: a lábba állított irodház alatt kialakított romterület nem ad áttekinthető képet a kivé-

teles értékű emlékről. Mai ismereteink szerint egyedül itt figyelhető meg a középkori eredetű északnyugati rondella, és az 1602-ben, helyén felépített ó-olasz bástya.

A Zalka Máté utca régi nevét szintén egyik épületéről, a jezsuiták gimnáziumáról kapta: Oskola utca. A **Régi gimnázium** (Zalka Máté u. 7.) korábban egyemeletes épületében 1724-ben nyílt meg a jezsuiták gimnáziuma, amelyben 1776–86. között a pálosok, 1813-tól a ciszterciák tanítottak. Kiemelkedő tanáraik közül a XVIII. században Pray György történetírót, Baróti Szabó Dávid, Ányos Pál, Virág Benedek költőket, a XIX. század közepén Budenz Józsefet, összehasonlító nyelvtudományunk alapítóját, híres tanítványai hosszú sorából Fejér György történetírót, Horvát István egyetemi tanárt, Vörösmarty Mihályt, Vajda Jánost, Szalay László történetírót, Ybl Miklóst, Goldzieher Ignác nyelvészt, Simor János esztergomi érseket, Szegfű Gyula történészt emeljük ki. Az épület mai, korai eklektikus külsejét és második emeletét 1874–75-ben kapta. Az István király Múzeum tulajdona, alsó szintjeit ideiglenesen a megyei könyvtár foglalja el.

A Bartók Béla téren emelkedő **Csók István Képtár** az 1940-es években épült Schmiédl Ferenc tervei szerint. A képtár 1955-ben nyílt meg. A méreteiben is nagyszabású galéria adott helyet Csontváry áttörő sikerű bemutatásának 1962-ben; ettől az időtől kezdve váltakozó kiállítások rendezésével nemcsak Székesfehérvár, de az ország képzőművészeti életének egyik centruma.

A Zalka Máté utcából a szűk János-közön át jutunk el a volt **jezsuita**, illetve **cisztercita templomhoz**. A szép, kéttornyú, barokk templomot 1745–51. között a jezsuiták építették, valószínűleg Paul Hatzinger székesfehérvári építőmesterrel. Tágas, világos belső terének kimagasló értékei Caspar Franz Sambach bécsi festő mennyezetképei. A szentély kupoláján a felhőkön trónoló Szent Háromságot látjuk, angyaloktól körülvéve. A hajó első boltozatán Szent István Szűz Mária oltalmába ajánlja országát. A harmadik mennyezetkép Loyolai Szent Ignác megdicsőülését ábrázolja. A mennyezetfreskókhöz szervesen csatlakozik a szentély egyenes záródású falának oltárkép-freskója, amely Nepomuki Szent János megdicsőülését örökíti meg. A puttók és angyalok között, a felhőgomolyagon térdelő szent alatt, a földi szférában, a templom mecénásait jelenítette meg a festő, Vanossi Antal jezsuita főnököt és a magyarruhás Amadé Antalné. Részben Sambach műveinek bizonyultak a mellékoltaírok képei is: Krisztus a kereszten, Órangyal, Xaveri Szent Ferenc, míg Loyolai Szent Ignác ábrázolása Michelangelo Unterbergertől való. Csodálatos

san egészíti ki a képek könnyed játékoságát a gazdagon díszített késő-barokk szószék, az óbudai Bebó Károly szobrász alkotása. A templom művészi környezetébe méltóan illeszkednek az oldalkápolnák szép, barokk kovácsoltvas ajtajai, a gazdag faragású oltárok és padok, a székesfehérvári jezsuita asztalosműhely remekei. A műhely legkiemelkedőbb alkotása azonban a sekrestye tölgyfából faragott, rokokó stílusú mesteri berendezése. A maga nemében páratlan bútorzat 1764. és 1767. között keletkezett. Mesterében a kutatás a túskevári pálos rezidencia faragásait készítő Hyngeller Jánost látja.

Jezsuita sekrestye

A Fekete Sas Patika belseje

A templom melletti kétemeletes volt **Rendházat** (Március 15-e u. 6., ma az István király Múzeum épülete) ugyancsak a jezsuiták építették utcai szárnyát 1744–45. között, az udvarit egy évtizeddel később, barokk stílusban. Utcai homlokzatán helyezték el Anyos Pál és Virág Benedek emléktábláit, akik a XVIII. század második felében, a pálos atyák sorában, a rendház boltíves, stukkókkal díszített celláiban szolgálták az éledő magyar irodalmat. A két emléktábla között kapott helyet (helytelenül) Vörösmarty Mihály emléktáblája, aki a gimnázium tanulója volt. Az épület belső díszítésének legnagyobb értékei a lépcsőház mennyezetének és oldalfalainak barokkos rajzú, az ebédlő (ma előadóterem) mennyezetének rokokó stukkói. A műemléki helyreállítás hozta felszínre a második emeletre vezető lépcsőház költőien szép, barokk freskóit.

A **Fekete Sas Patika** (Március 15-e utca 5., ma múzeum) eredetileg szintén a jezsuitáké volt, akik a gyógyszertárat 1745-ben vásárolták meg.

Barokk faragású, igen szép bútorzatát 1758-ban készítették el a jezsuita asztalosműhelyben, Baumgartner Bernát vezetésével. A patika eredetileg a rendház stukkódíszes földszinti helyiségében szolgálta ki orvosságait az arra rászorulóknak, csak 1776-ban költözött mai helyére. A középen elhelyezett patkóalakú pult már későbbi alkotás, az empire kor jellegzetes oszlopaait és díszítőelemeit látjuk rajta. A berendezést a régi patikaedények egészítik ki, a legrégebbek a jezsuiták idejéből valók. A műemlék patika 1971-ig működött. A sokszor átfestett bútorzat a műemléki restaurálás után visszakapta eredeti színét és aranyozásait, hasonlóképpen a fekete fatégelyek is ma barokk pompájukban ragyognak. A helyreállítás hozta felszínre az egyszerű freskókat az officinában és a mellette levő helyiségben, ahol az 1758. előtt használt barokk bútorzat és az 1752-es évszámot viselő prés látható.

Ha a keskeny Juhász Gyula utcán át visszatérünk a Zalka Máté utcába, a város egyik legérdekesebb házával találjuk magunkat szembe. Az épület ismételt helyreállításai nemcsak az eredeti barokk homlokzatot hozták felszínre, dór fejezetű pillérutánzatokkal, és a pilléreket átvágó ovális tükrökkel, de egyre több középkori maradványt is. Jelen formájában a **Zalka Máté u. 6.** ház jobb oldali része a renoválás után is megőrizte a XVIII. században kialakított barokk homlokzatát. A boltíves kapualj jobboldalát azonban egyszerű, háromrészes, XV. századi ülőfülkék foglalják el. Az udvar függőfolyosóján szép, barokk, kovácsoltvas rácsok láthatók. A ház igazi, kivételes értékét azonban baloldali része jelenti, ahol az eredeti töredékek lehetővé tették a XIII–XV. századi épület helyreállítását. Előkerült a házrész előtt a korábbi – de még mindig nem az építés idejéből való – utcaszint, amely íves, kőkeretes, gótikus ajtót vág át. Az emeleti részen félköríves keretben 4 román kori ablak látható. A Juhász Gyula utcai homlokzaton két XV. századi, keresztosztású, gótikus, kőkeretes ablak között román kori ablak maradványa figyelhető meg. Ezen az oldalon helyezték el Goldzieher Ignác, a nagynevű orientalista emléktábláját, Bory Jenő alkotását.

Egyszerűbb, de szép provinciális barokk házak szegélyezik az enyhén ívelő Zalka Máté utca két oldalát. A 10-es számú, felújítás alatt levő egykori Esterházy-palotában mozgalmas falfestményeket és középkori faragványokat tárt fel a kutatás. A Font-ház folytatása a **Caraffa-ház** (Zalka Máté u. 4.), a **Zalka Máté utca 8.** ház hangulatos udvarával és kétoldalt szép rácszatával, az ellenkező oldalon **Zalka Máté utca 1.** és **3.** házai.

A Zalka Máté utca 6. számú középkori ház

Ha a Caraffa-ház és a Zalka Máté utca 6. között elhajló szűk középkori sikátoron (Juhász Gyula u.) végigmegyünk, a Jókai utcában ismét a város régi levegőjét árasztó környezetbe érkezünk. Szép barokk külseje ellenére gótikus eredetű a **Jókai utca 5.** számú, finom sarokerkélyes épület, amelynek falában ma is látható egy kis középkori ablaktöredék. Hangulatos a ház belső udvara és lépcsőháza is. Hasonlóképpen a középkor íze érződik a **Jókai utca 10.** számú – ma barokkos – épület asszimétrikus elrendezésű ablakaiban, azok arányaiban, a homlokzat hajlatában. A vele szemben emelkedő **Smohay-ház** (Jókai u. 11.) földszintes, romantikus homlokzata igénytelenebb, a ház udvaráról nyíló emeletes traktus azon-

Liszt Ferenc utca

ban megőrizte barokk jellegét. Ennek emeleti részén, Smohay János egykori lakásában és műtermében kapott elhelyezést az István király Múzeum Schaár Erzsébet-gyűjteménye.

A **Jókai utca 3.** számú barokk épület (zeneiskola) a Caraffa-házzal rokon jellegű, a XVIII. század elejétől mindvégig közös tulajdonban alkotott. Kapuja zárókövében városi címer van.

Az eredetileg barokk **Luksche-ház** (Jókai u. 2.) belső kis udvara őrzí a város legjelentősebb török kori emlékét, a **Güzeldzse Rüsztlem pasa ilidzsászi-t** (Szép Rüsztlem pasa fürdőjét). A fürdőből csak egy boltíves, sztalaktitos cseggel induló téglakupola maradványa látható, agyagcsővel, amely a szomszédos ház (Szabadság tér 8.) udvarán lévő gyógyforrásból hozta a vizet. A fürdő alatt nagyobb középkori falakat bontott ki a feltárók munkája, egy földalatti folyosóval, amely a közeli várfal felé indul. A fürdő Güzeldzse Rüsztlem budai pasa alapítványából épült 1559–61. évek között.

Nepomuki Szent János szobra. Lépcső utca 1. sz.

A Jókai utcával átellenben nyíló Liszt Ferenc utca műemlékei közül a **Szógyény–Marich-házat** (Liszt Ferenc u. 1., ma Megyei Művelődési Központ) emeljük ki. Homlokzata a kanyarodó utca ívének megfelelően domborúan elhajló. Egyszerű homlokzatából csak szegmentívesen domborodó ablakai állnak ki. Már a XVIII. század első feléből vannak róla adatok, mai formáját késői barokk stílusban, a század második felében kapta. Ion pillérekkel és gazdag párkánnyal keretezett főbejárata újabb keletű.

A Liszt Ferenc utca kanyarodójában, a székesegyház dombjára felvezető Lépcső utca sarkán áll a barokk, manzardtetős **Lépcső utca 1.** számú hangulatos régi épület, bronzernyős szoborfülkéjében Nepomuki Szent János barokk szobrával. A ház bejárata a fölfelé kanyarodó kis utca lépcsőjének pihenőjéről nyílik.

A Liszt Ferenc utca 4. és 7. számú házak között állt valamikor a **Patolai kapu**, amelynek négyszögletes tornyai között a magyar királyok

szobrai álltak. A XIV. századból való építményt a múlt század elején bontták le.

Ha a Lépcső utcán felmegyünk, a Csók István utca hangulatos öreg házai közé kerülünk. A **Csók István utca 7. és 9. számú** kanonoki házak mai formájukban copf stílusúak, de már mindkettőt említi az 1727. évi összeírás. A **Csók István utca 8.** elpusztult épületéből csak gazdagon kikapert kapukerete maradt meg. A szép barokk kapu a legszebbek közül való, amely a régi Székesfehérvárból reánk maradt. A földszintes **Istenszemes-ház** (Csók István utca 11.) manzárdtetős barokk homlokzatát naív, de érdekes népies elemek díszítik. A ház elnevezését az oromzatban elhelyezett aranyozott istenszemről kapta. A vallásos szimbólum a 60-as években áldozatul esett a tatározók szigorának – azóta megújították, de Isten már nem a régi bájjal tekint az arra haladókra. Műemléki szempontból az utca legjelentősebb épülete a **Régi Megyeháza** (Csók István utca 17.), amely után az utcát eredetileg Megyeház utcának nevezték. A középkori eredetű házat 1730. körül építették át barokk stílusban. A ház különleges értéke sokszögű zárt erkélye, amely kőpillérekkel támaszkodik az utcaszintre. A restaurálás számos farragott, középkori tagozatot hozott felszínre: ezek alapján a XV. századi, gazdagon profilált sarokerkély teljes egészében helyreállítható lett. A rekonstrukció Szakáll Ernő munkája.

A Csók István utca háromszögletű kis térbe torkollik, középen a **Maulbertsch-kúttal**. Az Arany János utca kijáratánál a Petőfi Mozi csúf tömbje annak az egyszerű, falusias jellegű háznak helyére épült, ahol Petőfi Sándor lakott 1842/43. telén, székesfehérvári színész korában.

Az Arany János utca keleti házsorának felső szakasza, a Székesegyház térig, Székesfehérvár legszebb műemléki együttese közé tartozik. A különböző korú és stílusú házak zavartalan egységet alkotnak. Az **Arany János utca 16.** számú, eredetileg barokk épület később romantikus jellegűt kapott. A házsor legszebb épülete a **Rajniss-ház** (Arany János utca 12., ma Budenz-ház – Ybl-gyűjtemény), copf stílusban. A kapu zárókövében 1781. évszám, fölötte könnyed füzérdísz. A homlokzaton Budenz József emléktáblája: összehasonlító nyelvészetünk alapítója, székesfehérvári tanár korában, 1858–60. években lakott e házban. Udvara függőfolyosóval, eredeti vasrácsokkal, hangulatos kapualjával jellegzetes példája a XVIII. századi székesfehérvári polgárházaknak. Az épület műemléki restaurálása óta, 1969-től a székesfehérvári származású Ybl-család hagyatékát, bútorait, képeit, és Ybl Ervinnek a múzeumra hagyott gazdag képzőművészeti gyűjteményét tárja az érdeklődő látogatók elé. A műem-

léki feltárás itt is középkori alapokat talált, ezek közül legjelentősebb a pincében feltárt XIII. századi kút. A szomszédos **Arany János utca 10.** számú ház ugyancsak copf stílusban épült, ma az Országos Műemléki Felügyelőség székesfehérvári építésvezetőségének székháza. Az **Arany János utca 8.** számú ház barokk jellegű, de már a középkorban fennállott. Helyi hagyomány szerint Kálmáncsehi Domonkos házat láthatjuk benne, aki okleveles szerződés szerint 1471-ben 400 tiszta aranyért házat vett az akkori Szent Péter utcában, a plébániatemplom szomszédságában.

Az Arany János utcát a domb legmagasabb pontján a Géza nagyfejedelem tér szakítja meg. A város legősibb magja ez. A 970-es években Géza fejedelem mély árokkal körülvevő várat építtetett ezen a helyen. A tér közepén, a tér burkolatában látható annak a bizánci jellegű, négykaréjos templomnak körvonala, amelyet középkori utalások alapján **Géza fejedelem temetkező kápolnájának** tartunk. A magyar történelem e különlegesen jelentős szentélyének teljes feltárását és bemutatását több mint tíz éve a téren áthaladó közművek akadályozzák.

Maga a tér a középkori plébániatemplomot körülvevő temetőből alakult ki; viszonylagos elszigeteltségében különösen ünnepélyes hangulatot őriz. A téren végrehajtott újabb átalakítások nem voltak szerencsések, az 1938-ig végrehajtott mintaszerű térrendezést azonban nem rontották el. Ma is meghatározó a Szent Anna-kápolna előterének kiképzése, különösen Kálmáncsehi Domonkos szobrának térbe állítása megragadó. A teret baloldalt a városi tanácsház szép új szárnya zárja le, a Bierbauerház hangulatos erkélyével.

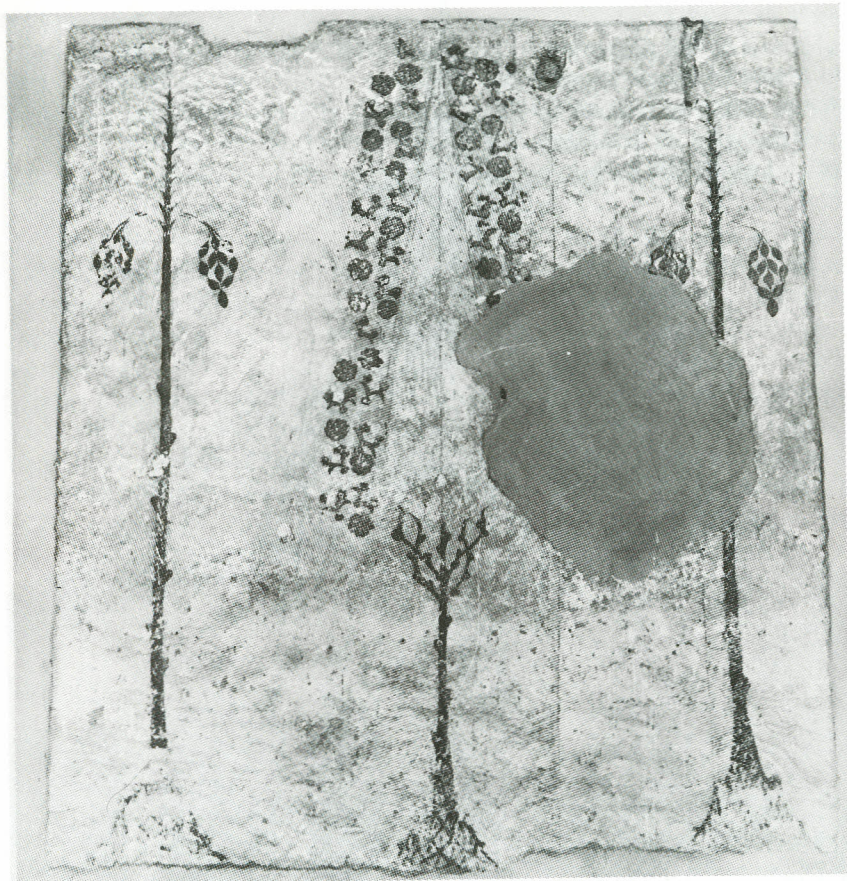
A mai **Székesegyházat** IV. Béla alapította. Őt magát ebben a templomban koronázták, de a későbbiekben is a koronázási szertartások egyik színhelye maradt: az új király az égbemeredő gótikus falak között ítélkezett, és az arra érdemeseket lovaggá ütötte. A templom középkori neve: Szent Péter és Pál apostolok temploma, a belváros polgárai plébániatemplomként használták. A török időben dzsámi volt (Szulejmán khán dzsámija), 1688. után ismét plébániatemplom, a jezsuiták kezelésében. A roskatag állapotban levő templomot 1758–68. között közadakozásból, barokk stílusban építették újjá. Mindkét tornyában a középkori templom gótikus, kőkeretes ablakainak maradványai láthatók. A templom belsejét díszítő freskók Johann Ignaz Cimbal művei, amelyek azonban művészi értékben sem a jezsuiták, sem a karmeliták templomának mennyezetképeivel nem kelhettek versenyre. A szentély freskóján a megdicsőült Szent István, gomolygó felhőkön, a Szentháromság előtt térdel. A közép-

ső kép Szent Istvánt trónján ábrázolja, amint első püspökségeinek alapítólevelét nyújtja az előtte térdelő főpapnak. A harmadik képen Szent István intelmeit osztja a hozzá simuló, magyarruhás Szent Imrének. A templom legszebb és valóban művészi értékű része a szentély, amely 1773–75. között, Mária Terézia anyagi támogatásával és felügyeletével készült. A szentély és a főoltár tervezője Franz Anton Hillebrandt, a kiváló udvari főépítész. Az oltárkép Vinzenz Fischertől, a bécsi festőakadémia tanárától való. Nagyon finomak a szentély stukkódíszei is, amelyek Martin Karl Kellner művei, Szent Teréz és Szent Erzsébet életéből vett jeleneteket ábrázolnak. A templom – 1777. óta püspöki székesegyház, Szent István emlékének szentelve – gazdag belső díszítései közül figyelemre méltó a szentélyt lezáró, áttört faragású, vörösmárvány oltárkorlát, Georg Johann Mes tatai kőfaragó munkája, a szentély két oldalán emelkedő copf stílusú oratóriumfal, az oldalkápolnák rokokó, kovácsoltvas ajtajai, Szentpétery József klasszicizáló ezüst keresztje a főoltáron. A székesegyház kincstárának kiemelkedő értéke Szent István fejereklyéjének XVII. századi barokk tokja, és Mária Terézia által 1777-ben készíttetett Szent István hermája, Johann Sebastian Würth, bécsi ötvös alkotása. A székesegyház altemplomában helyezték el III. Béla és felesége eredeti vörösmárvány koporsóit.

A **Szent Anna-kápolna** Székesfehérvár egyetlen, épségben megmaradt középkori épülete. 1470. táján Hensel nevű székesfehérvári polgár építtette. A török hódoltság idején imaháznak használták (Karakas pasa dzsámija), amit a török falfestmény töredékei ma is bizonyítanak. Gótikus, egyhajós kis templomtér, finom hálóboltozattal. Déli oldalfalán karcú, gótikus ablakok. A kápolna eredeti nevét nem ismerjük, a török kivevése után azonosították a Szent Anna-kápolnával, amelyet azonban Kálmáncsehi Domonkos a királyi bazilika északi oldalán építtetett 1480. táján. Nádasdy László csanádi püspök, aki 1711–29. között székesfehérvári örkanonok volt, restauráltatta. Ekkor került szentélyébe a jelenlegi barokk oltár Nádasdy címerével, és a kápolna tetejére a kis huszártorony. A homlokzat elé a XIX. században kis előcsarnokot emeltek, ezt az 1934. évi restaurálás folyamán eltávolították. Azóta újra látható, részben helyreállítva, későgótikus, pálcátagos kapukerete.

A Szent Anna-kápolna előtti, kis felmagasított tér sarkán **Kálmáncsehi Domonkos** szobra áll, haraszi mészkőből, Ohmann Béla szép alkotása. A finom, középkori hangulatú alak a székesegyházra tekint fel, amelynek egy időben őre volt, baljában az (eredeti) Szent Anna-kápolna alapítólevelét tartja, jobbját a kápolna modelljére helyezi. Kálmáncsehi

Török freskó a Szent Anna-kápolnában

Domonkos, aki két évtizeden át székesfehérvári prépost volt, humanista, gyönyörűen díszített könyvek birtokosa, a város történetének legnagyobb alakja a XV. század folyamán.

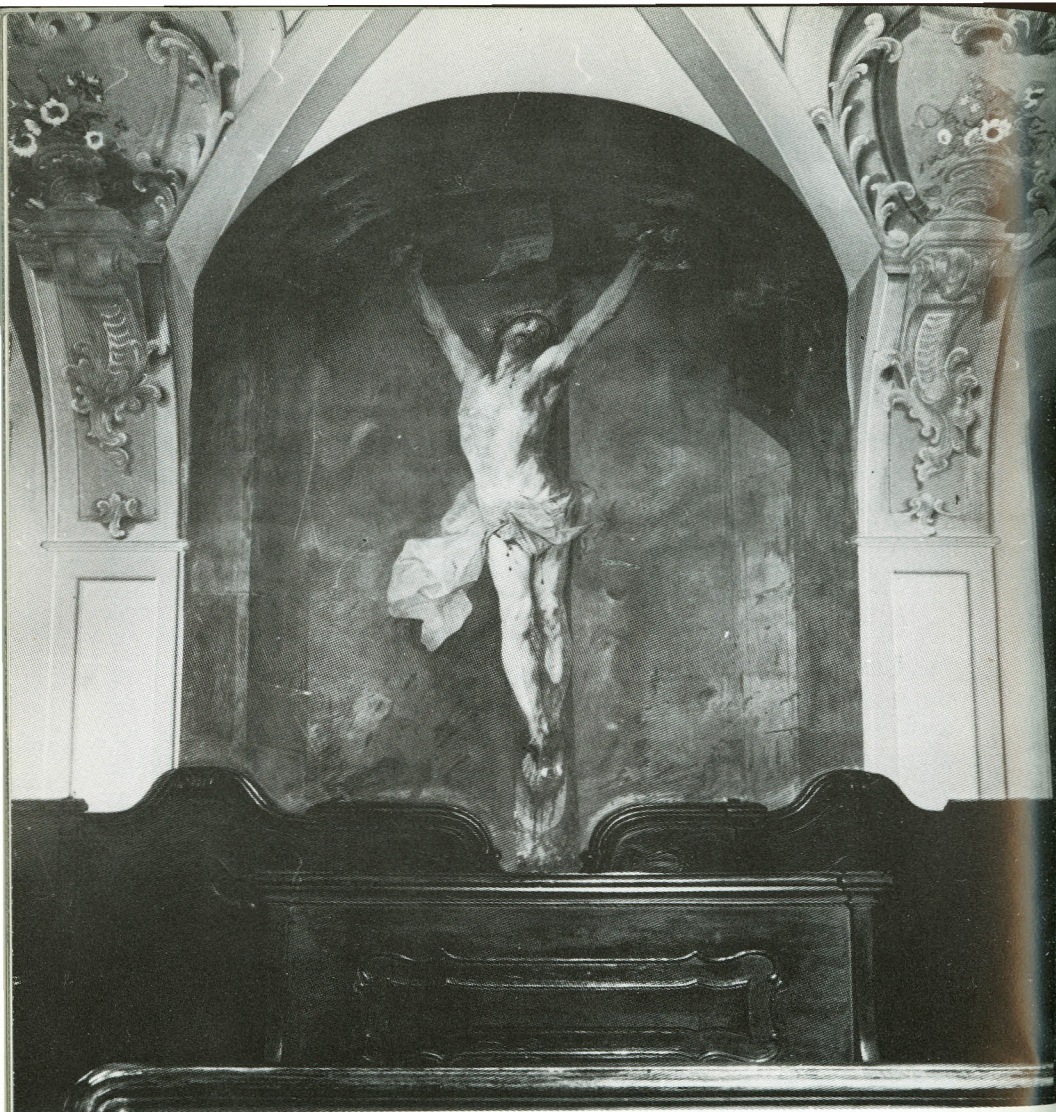
A tér intim hangulatához jól illeszkednek az **Arany János utca 3. és 5. szám** kisméretű, klasszicista stílusú polgárházai.

A Szent Anna-kápolna hosszú oldala és a városi tanácsház új szárnya mellett elhaladva, a lépcső a Hősök terére vezet le. A székesegyház falába helyezett **Hősi emlékmű** Hikisch Rezső és Pásztor János alkotása 1929-ből.

A Kossuth utca műemlékei között legjelentősebb a **Győry-ház** (Kossuth u. 15.). Félköríves kapuja zárókövében 1756-os évszám építésének idejére utal. Szép és érdekes udvari része: a déli szárny kétemeletes, az udvar felé nyitott árkádokkal, az északi rész egyemeletes, hasonlóan nyitott tornáccokkal. A földszinti helyiségeket a XIX. század elején a Pelikán vendéglő foglalta el, a reformkori mozgalmak helyi központja. Udvari részén nyílt a színházterem, amelynek legfontosabb korszaka az 1818–37. közötti két évtized, amikor a „Székesfehérvári Nemzeti Játék Szini Társulat”, majd utódai színhelye. Falai között játszott Kántorné, Déryné, Lendvayné, itt kezdte pályáját Jókainé Laborfalvy Róza. Vándorszínész korában ágált – Borostyán néven – Petőfi Sándor. De nemcsak a kor nagy színészeinek hosszú sorában gyönyörködhetett Fehérvár lelkes közönsége: itt kerültek színre az új magyar drámairodalom első jeles alkotásai, Kisfaludy Károly ma is eleven, romantikus és vidám darabjai.

A Kossuth és a Petőfi utcák sarkát a **Karmeliták temploma** foglalja el. Hagyományos adatok szerint az egytornyú templomon 1731-től 1769-ig dolgoztak. Aránylag kicsi, de rendkívül szép barokk térhatás, finom és érett részletek jellemzik. Gyönyörűek az oldalbejáratok kapudíszei, az orgonakarzat kiképzése és faragványai, a dús barokk díszítésű szószék, és vele szemben a hasonlóan kiképzett Nepomuki Szent János-oltár. A templom legfőbb ékességei azonban Franz Anton Maulbertsch mennyezetképei, az ugyancsak tőle származó mellékoltárképek és az oratórium feszületképe. A szentély mennyezetképén a szeplőtlen fogantatáshoz fűződő eseményeket látjuk. A hajó első mennyezetképe Mária mennybemenetelét, a második Mária születését eleveníti meg barokkosan gazdag, mozgalmas jelenetezésben. A baloldali mellékoltárkép Szent József halálát ábrázolja, a jobboldalin Szent Annát, a következőn a karmelita Szent Albertet látjuk. A baloldali oldalkápolna kálvária-jelenete XVII. századi spanyol munka. Az egységes hangulatú és művészi értékű templomot méltó formában egészítik ki a templom fafaragásai, padjai, sekrestyebútorá és kovácsoltvas munkái.

A templom sorsa mindvégig a mellette épült rendházhoz kapcsolódott. A rend feloszlata után az utóbbi másfél évszázadon át mint **Sze-minárium** működött, ma idős papok otthona. A barokk kolostor alapjait a karmeliták 1732-ben rakták le. Az épület eredeti szépségét és a templomhoz viszonyított arányait az 1910-ben és 1949-ben ráépített második emelet károsan befolyásolta. Az épületbelső igazi értéke az első emeleti, jó felépítésű boltozatos folyosó.

Maulbertsch-feszület az oratóriumban

A karmelita templom Kossuth utcai fala mellett áll **Nagy Lajos király szobra**, Moiret Ödön műve 1942-ből. A templom falába építették be 1935-ben azt a vörösmárvány emléktáblát, amelyet 1810-ben, a Budai kapu lebontása után a megmaradt kaputorony falában helyeztek el.

A belváros déli végében a Csók István utca és a Kossuth utca a háromszög alakú **István tér**be fut össze, amely nemcsak mérete, de harmónikus kialakított műemlékei miatt is egyik legszebb részlete Székesfehérvárnak. A tér keleti falát alkotó házsor (István tér 1–6.) hangulatosan változatos műemléki együttes, a XVIII. század végétől, illetve a XIX. század első évtizedeiből. Az 1–3. számú házak klasszicizáló stílusúak. Közük a volt **Nevelőintézet** (István tér 2., ma Megyei Levéltár) a legjelentősebb. 1831-ben Szász Ferenc építette a nagyprépost számára, bécsi klasszikus hatásra. A legutóbbi restaurálás finom freskókat hozott felszínre. Az **István tér 4–6.** számú háza copf stílusúak. Az 5. számú **Bajzáth-ház** telke 1818-ban pészaki Bajzáth György megyei aljegyző tulajdona volt, aki az akkor működő székesfehérvári szintársulat tagjai számára a környéken álló házainak egyikét szállásul engedte át. Valószínűleg ebben az időben Kántorné és Dérnyé is ott lakott. E házban szállt meg Vörösmarty Mihály is, székesfehérvári látogatásai alkalmával.

A teret dél felé lezáró **Várfok utca 1.** számú ház meglepően sikerült példája a régi székesfehérvári építészeti hagyományok és a modern építkezés összehangolásának. Az 1942-ben, Kotsis Iván tervei szerint épült sarokerkélyes ház falában helyezték el azt a márványtáblát, amely a korábban itt állott ház kapuja fölött díszelgett. A tábla kronosztikonos felirata: ANNO QUO DESIERE HOC LOCO MOENIA ALBENSIA (épült abban az évben, amikor e helyen lerombolták Fehérvár falait), kiemelt betűi 1803-ban jelölik meg a ház építését és a várfal pusztulását.

Az István tér kiemelkedő alkotása – méreteiben, értékében egyaránt – a **Megyei Tanács-ház** klasszicizáló épülete. Johann Tegl helybeli építőmester, Pollack Mihály és egy ismeretlen bécsi építész egyesített terve alapján 1807–12. között épült. Belsejében inkább a késői barokk stílus érvényesül (ahol kommersz faburkolattal nem rontották el hatását). Hangulatos kis márványtábla díszíti a nagy, barokkos előcsarnok – oda nem illő vörösmárvány borítással eléktelenített – falát: „Az Isten segedelmével Kilentzedikén Épültek Ezen Ezer Nyoltzszáznak Tsinos Felnyuló Falai E szép vármegye Háznak. Vagy: Az itt elhányt Várfok Helyin E’ lett Megyénk Bástyája, Hogy ne lennénk az Alázárt Bilitsesek Prédája. A Tekintetes Székesfehérvári Vármegye Házának ajánlja Seregélyesről Devetsery István Rector.” Az alázárt bilincsesek: a megyeház pincéjét 1901-ig börtönnel használták.

A tér közepét **István király lovasszobra** foglalja el. A magas talapzaton álló hatalmas bronz szobor Sidló Ferenc szobrászművész alkotása. A szobrot 1938-ban állították.

István király lovasszobor

Az István térről tovább dél felé haladva, a **Vörösmarty térre** érünk, amely történetileg már nem tartozott a belvároshoz, a múlt század közepén, második felében emelt későklasszicista, jobbára romantikus stílusú házai azonban sokáig a mai városkép méltó folytatásává tették. Sajnos, a város e tér esetében is élt a József nádor óta tartó hagyománnyal: a közlekedés érdekeinek feláldozta a tér egységét és finom hangulatát. A tér északi oldalát az Ybl Miklósnak tulajdonított, 1944–45-ben megrongálódott romantikus épület helyét, ormóttan tűzfal foglalja el, a teret indokolatlanul kitágítva a sivár Piac tér felé. A lebontott Palotaváros helyén meredő magas épületek megsemmisítették a tér és környezetének természetes összhangját. De legrosszabbul a tér átrendezése sikerült: a tér közepén, hangulatos ligetben álló **Vörösmarty Mihály-szobor** – Vay Miklós alkotása 1865-ből – eljelentéktelenedve oldalra szorult, helyét – a szép teret kiszélesülő utcává alakítva – oda nem illő közforgalom vette birtokba. Az egységes hatású épületek sorából a **Say-ház** (Vörösmarty tér 8.) emelhető ki, Ybl Miklós fiatalkori, romantikus ízű klasszicizáló ikerháza.

Nem lenne teljes Székesfehérvár műemlékeinek áttekintése, ha a Felsőváros és a Palotaváros nevezetesebb épületeiről nem emlékeznénk meg.

A mai **Felsőváros** nagyrészen 1688. után, a török kiverését követő időben létesült, a régi Budai külváros falain kívül. A régi külváros belső területe a háborúkban elpusztult és lakatlan maradt, a középkori templomok és kolostorok helyét kiterjedt terek, piacok foglalták el (Dózsa György tér, Marx tér). Lakott részek csak az egykori várfalak mellett húzódtak: innen valók a Felsőváros legszebb épületei is.

A **Március 15-e utca** északi végében a 13. számú klasszicizáló házat említhetjük, bájos reliefekkel ablakai fölött. Vele szemben a **Vörösmarty Színház** eklektikus stílusú épülete emelkedik, 1872–74. között épült. A színházavatáson Laborfalvy Róza mondta el Jókai Mór köszöntőjét, színpadán Varsányi Irén, Hegedüs Gyula, Rózsahegyi Kálmán, Jávor Pál, Ladomerszky Margit, Bajor Gizi léptek fel. 1945-ben tűz áldozata lett. Az újjáépítés megtartotta az eredeti homlokzatot, belső tereit azonban magas szinten újjáalakította. Belső díszítésében figyelemre méltó az előcsarnokban Vígh Tamás jávorfa szoborcsoportja, a nézőtér mennyezeti domborműve Berczeller Rudolftól, és az emeleti társalgóban Áron Nagy Lajos pannója Csongor és Tünde történetével. A **Schmidegg-ház**, később Magyar Király, ma Velence Szálló, feltehetően Pollack Mihály tervei szerint épült klasszicizáló stílusban. A szálló belső terében a szép klasszicista lépcsőház, az első emeleti teremben Áron Nagy Lajos falképe az ezeréves Székesfehérvárról, és a homlokzatot díszítő kovácsoltvas ablakrácsok említhetők. A szállóval szemben álló, három utcára tekintő **Dózsa György tér 15.** számú ház valamivel későbbi, homlokzatán a romantikus építkezés jegyeit viseli.

A Vörösmarty tér házaival körülbelül azonos időben jött létre a Dózsa György tér nyugati, szép és harmonikus házsora. A túlnyomórészt romantikus és koraeklektikus házsor legszebb tagja a **Wertheim-ház** (Dózsa György tér 1.), a XIX. század első feléből, klasszicista stílusban.

A **Felsővárosi templom**, barokk alaprajzi elrendezésén és térhatásán kívül, már semmit sem őriz XVIII. századi, a mainál sokszorta kvalitásosabb belső berendezéséből. Az eredetileg egytoronyú barokk templomot a XVIII. század végétől átalakították. Az elhúzódó építkezés 1836–40. között klasszicista, a befejező szakaszban, 1866-ban romantikus elemekkel járult hozzá a barokk formákhoz.

A későbarokk építkezésnek szép alkotása a **Felsővárosi plébánia**, kőkeretes kapujának zárókövében 1781-es évszámmal.

A templom előtt **Nepomuki Szent János szobra** áll. Az áhitatosan égre tekintő barokk kőszobrot 1705-ben, a kuruc csapatok kiverésének emlékére, Heinrich Urli városparancsnok emeltette. Készítője valószínűleg Michael Kuglmann szobrász. A szobor talapzatán vésett, latin nyelvű – Rákóczit becsmérő – feliratot a múlt század első felében vakolással eltüntették, ma újra olvasható.

A **Királykút** neve középkori eredetet őriz. A régi Budai külváros falain kívül, de a kapuhoz közel feküdt, a koronázásra érkező királyok kitűnő vizével frissítették fel magukat. Mai egyemeletes épületét copf stílusban 1790. körül emelték.

A **Palotaváros** kanyargó utcáival, földszintes házaival műemléki vonatkozásban nem volt számottevő része a városnak, felszámolásának mégis néhány műemlékjellegű épület esett áldozatul (Piac tér 15., 47.), amelyek nem pótolható veszteségei a régi Székesfehérvárnak. A beton házak rideg gyűrűjében megmarad a **Rác templom** és a hozzá kapcsolódó háztömb. A templom eredete a török korig nyúlik vissza. Az 1543. után beköltöző rácoknak 1601-ben már volt templomuk a mai helyén, erről 1688-ban, a város visszafoglalása után is történt említés. A XVIII. században több átépítésen (újjaépítésen?) esett át, mai homlokzatát és belső berendezését 1771-ben kapta. A barokk homlokzat bizánci hatású, kupolás belső teret takar. A templom különleges értékei a falakat és a kupolákat díszítő bizánci jellegű falfestmények, Jézus és Keresztelő Szent János életéből vett jelenetekkel, 1775–76-ból. Gyönyörű a rokokó ikonostáz. Az ikonostáz jobb oldalán levő felirat szerint a festményeket Jovan Grabovac és Grigorju Popovicz készítették, 1771-ben. A kötött bizánci és a könnyed rokokó ornamentika egyeztetését mesteri módon oldották meg.

A Piac tér legszebb emléke – a kibontott várfalrészlet után a legrégibb is – a magas kőalapzatra helyezett kis barokk **Mária-szobor**. Felirata: „Magyar Hazánk Nagy Boldogasszonyának Tiszteletére 1700-ban Épült Képét 1834-ben Meg újította Az Epe Mirigy Dühétől Harmad Évvel Meg menekedett Székes Fejérvár.” A szobrot 1700-ban azon a helyen emelték, ahol hagyomány szerint 1543-ban Szapolyai János tetemeit, amelyeket Szulejmán szultán a bazilikából kiszóratott, eltemették. Az útszélesítés ennek a hagyománynak is véget vetett, a szobrot vagy húsz méterrel arrább szorította. Utolsó nemzeti királyunkat elérte a bűnhődés: a dübörgő kamionok, teherautók, autóbuszok alatt nem lehet többé szó örök nyugalomról.